



התורה כשירה

הקריירה הארוכה והסוערת של משה על סף סופה. במילים של ברכה ועידוד הוא מניח את אדרת ההנהגה על כתפיו של יורשו יהושע. "בן מאה ועשרים שנה אנכי היום", הוא אומר לעם. "לא אוכל עוד לצאת ולבוא, וה' אומר אלי לא תעבר את הירדן הזה" (דברים לא, ב). כפי שמעיר רש"י, לא בכדי אומר משה "לא אוכל", בלשון עתיד. כי מבחינתו, הוא יכול. הוא עדיין במלוא כוחו, "לא כהתה עינו ולא נס לחה" (לד, ז). אבל הוא הגיע לסוף דרכו האישית. הגיעה העת לדף חדש, לדור חדש, למנהיגות מסוג חדש.

אבל לפני פרידה, יש לקב"ה עוד מצווה אחת לתת לו, ובאמצעותו גם לדורות העתיד: "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדו את בני ישראל, שימה בפיהם, למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל" (לא, יט). על פי מובנו הפשוט של הפסוק, ה' מצווה את משה ואת יהושע לכתוב את השירה שתיאמר תכף, שירת האזינו (פרק לב). כך מבינים רש"י ורמב"ן. אבל חז"ל הבינו אחרת.

על פי חז"ל, "ועתה כתבו לכם" נסב על התורה כולה. וכך, האחרונה בתרי"ג מצוות היא לכתוב ספר תורה – או לפחות להשתתף בכתיבתו, ואפילו באות בודדה. כך פוסק הרמב"ם:

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

מצנת עשה על כל איש ואיש מישראל לכתוב ספר תורה לעצמו, שנאמר "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת", כלומר כתבו את התורה שיש בה שירה זו – לפי שאין כותבין את התורה פרשיות פרשיות [אלא רק ספר שלם]. ואף על פי שהניחו לו לאדם אבותיו ספר תורה, מצוה לכתוב משלו. ואם כתבו בידו, הרי הוא כאילו קיבלו מסיני; ואם אינו יודע לכתוב, אחרים כותבין לו. וכל המגיה בספר תורה אפילו אות אחת – הרי זה כאילו כתבו כולו.¹

מה טעמה של מצווה זו? ולמה ניתנה דווקא באחרית ימיו של משה? על שום מה באה כאחרונת המצוות? ואם הכוונה היא אכן לתורה כולה, מדוע היא מכונה "שירה"?

חז"ל רומזים כאן לשורה של רעיונות עמוקים מאוד. ראשית, שהקב"ה אומר כאן לבני ישראל, ולנו בכל דור ודור, שאין די לומר כי קיבלנו את התורה ממשה, או מהורינו. אנחנו צריכים לקבל את התורה מחדש בכל דור. עלינו לכתוב את ספר התורה שלנו בעצמנו. התורה עתיקה, אבל היא חדשה; היא מדברת לא רק על העבר, אלא גם על העתיד. היא איננה רק מסמך קדום שהגיע אלינו משלב מוקדם בהתפתחותה של התרבות. היא מדברת אלינו, כאן, עכשיו – אבל רק אם אנו מתאמצים לכתוב אותה שוב.

שני פעלים מציינים בעברית מסירה מדור לדור: הנחלה והורשה. הם מבטאים רעיונות שונים. ההנחלה באה מלשון נחל. כשם שמימי הנחל זורמים במורד, כך זורמת הנחלה ושוטפת מדור לדור. היא עוברת באופן טבעי. אין הנוחל צריך להתאמץ כדי לקבלה.

לא כן הירושה. הפועל יר"ש מבטא מעשה פעיל של קניין. בני ישראל קיבלו את הארץ בעקבות הבטחת ה' לאברהם. היא הייתה נחלתם, ובכל זאת היה עליהם ללחום ולכבוש אותה. הארץ ניתנה להם ירושה. להבדיל, מוצרט ובטהובן נולדו שניהם לאבות מוזיקליים. המוזיקה הייתה בגנים שלהם, היא הייתה נחלתם – אבל היצירה לא באה להם מעצמה, אלא הייתה פרי עבודה קשה ובלתי נגמרת: מורשה. התורה היא מורשה. אנחנו צריכים לכתוב אותה בעצמנו, לא די שנחל אותה מאבותינו.

ומדוע נקראת התורה שירה? כי אם רצוננו להוריש את אמונתנו ואת אורח חיינו לדור הבא, אנחנו מוכרחים לשיר. התורה צריכה לדבר אל הרגש, לא רק אל התודעה. כפי שהראה אנטוניו דאמסיו בספרו 'השגיאה של דקארט'², אף כי אזור החשיבה ההגיונית במוח הוא המייחד אותנו כבני אדם, הנה המערכת הלימבית, מקום מושבם של הרגשות, היא המובילה אותנו לבחור בדרך אחת ולא בדרך אחרת. אם התורה לא תדבר אל הרגש, ספק רב אם נצליח להעבירה מדור לדור. המוזיקה היא הממד הרגשי של התקשורת, האמצעי שלנו להביע רגש, לעוררו אצל אחרים ולחלוק אותו איתם. היותנו יצורים רגשיים היא הסיבה לכך שהמוזיקה היא מרכיב כה חיוני באוצר הביטוי האנושי שלנו.

למוזיקה קרבה הדוקה אל הרוחניות. כניסוחו של רילקה (בתרגומו של שמעון זנדבנק):

עוד פְּלוֹת הַמַּלְאִים בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר אֵין לוֹ מָלָה...
וְהַמוֹסִיקָה שׁוֹב מִנְדָּךְ אֲבָנִים רוֹעְדוֹת
בְּזָנָה בְּחָלָל שְׁאֵין-לוֹ שְׁמוֹשׁ אֶת זְבוּלָה.³

לניגון יש מקום מרכזי בחוויה היהודית. אנו מזמרים את תפילתנו, שרים את המילים שאנו מכוונים כלפי שמיא. קריאת התורה כל כולה זמרה, על פי טעמי המקרא. אפילו את התלמוד אין אנו לומדים בהקראה סתם, אלא מנעימים בניגון המוכר לכל תלמיד ישיבה. לכל מועד ולכל טקסט מנגינות המיוחדות לו. אותה ברכה עצמה מן התפילה עשויה להזדמר בניגונים שונים שכף יד אחת לא תספיק למנותם, בהתאם למועד אמירתה: בשחרית, במנחה או בערבית, ביום חול, בשבת, בחג או בימים נוראים – וכל אלה באותו בית כנסת ועל פי נוסח תפילה אחד. כל מנהג ממנהגי עדות ישראל מייחד נגינות שונות לטעמי המקרא של התורה, של הנביאים ושל הכתובים. המוזיקה היא מפת הרוח היהודית, ולכל חוויה רוחנית נוף מְלוּדִי מובחן משלה.

היהדות היא דת של מילים – ואף על פי כן, בכל עת שמילותיה נכספות אל הרוח הן עוטות כנפי ניגון, כאילו ביקשו לברוח מכוח הכובד של המשמעות המוגדרת. המוזיקה מדברת אל דבר־מה העמוק מן הדעת. אם רצוננו לקבל את התורה מחדש בכל דור, עלינו למצוא דרכים מחודשות לשיר את שירתה. המילים לעולם אינן משתנות, אך הניגון מתחדש תדיר.

הרב הראשי לישראל לשעבר, הרב אברהם שפירא, סיפר לי פעם על שניים מגדולי התורה במאה ה-19. ילדיו של האחד נסחפו ברוחות ההשכלה בנות התקופה ורחקו מן המסורת, ואילו השני התברך בילדים שהמשיכו בדרכו. ההבדל ביניהם, אמר הרב שפירא, היה זה: בסעודה השלישית בשבת, הרב הראשון היה אומר דברי תורה, והשני שר שירים. הרעיון ברור. בלי ממד רגשי, בלי מוזיקה, היהדות היא כגוף בלא נשמה. השירים שאנו מלמדים את ילדינו – בהם, ודווקא בהם, אנו מנחילים להם את אהבתנו לקב"ה.

לפני כמה שנים ניסה אחד ממנהיגי יהדות התפוצות לברר מה קרה לילדים היהודים בפולין שאומצו בימי מלחמת העולם השנייה בידי משפחות נוצריות וגדלו כקתולים. הוא הגיע למסקנה שהדרך הקלה ביותר לברר זאת עוברת באוכל. הוא ארגן נשף גדול ופרסם בעיתוני פולין מודעות המזמינות את כל מי שסבור שנולד כיהודי לסעודה חגיגית חנם. מאות באו, והערב היה על סף כישלון מביך שכן אף לא אחד מהנוכחים זכר משהו מילדותו כיהודי – עד שהמארח שאל את היושב לידו אם הוא זוכר את שיר הערש שאימו היהודייה הייתה שרה לו. הלה התחיל לשיר את "צימוקים ושקדים". אט אט הצטרפו אליו עוד נוכחים, עד שהאולם כולו היה למקהלה. לפעמים כל מה שנשאר מן הזהות היהודית הוא שיר.

רבי יחיאל מיכל אפשטיין (1829-1908), בעל 'ערוך השולחן', כותב במבוא ל'חושן משפט' שהתורה הושוותה לשיר שכן חובבי המוזיקה יודעים ששירת המקהלה היפה ביותר היא הרמוניה מורכבת של קולות שונים השרים תווים שונים. כזו, הוא אומר, היא גם התורה על שבעים פניה ושלל פירושה. היהדות היא סימפוניה כוראלית, מקהלתית, הכתובה לקולות-אנוש רבים. התורה שבכתב היא המלודיה, המנגינה, והתורה שבעל פה – הפוליפוניה, הרב-קוליות.

חיייו של משה נחתמים חיתום ספרותי, סוף שהוא גם התחלה: הציווי להתחיל מחדש בכל דור ודור, לכתוב את ספר התורה שלנו, להוסיף על פירושי הדורות הקודמים את פירושנו שלנו, להיות עם הספר השב ומפרש לאין-סוף את ספר העם ושר את שירו. התורה היא הליברטו של הקב"ה, ואנו, עם ישראל, המקהלה שלו. ביחד אנו שרים את שיר ה', מבצעים את

הסימפוניה הקולית שלו. ואף כי כאשר יהודים מדברים הם לא-פעם מתווכחים, הנה כאשר הם שרים הם שרים בהרמוניה. כי המילים הן שפת הדעת אך הניגון הוא שפת הנשמה.

שאלות לשולחן שבת

- איזה קשר אתם יכולים למצוא בין תורה למוזיקה?
- מדוע חשוב שכל יהודי יכתוב (או יעזור לכתוב) ספר תורה חדש?
- איך אנו יכולים לקחת את התורה ולעשותה חדשה בדורנו? יש לכם רעיונות?

- 1 משנה תורה, הלכות תפילין, מזוזה וספר תורה ז, א.
- 2 Antonio Damasio, *Descartes error: emotion, reason, and the human brain*, London, Penguin, 2005.
- 3 ריינר מריה רילקה, *הסונטות לאורפאוס*, מגרמנית: שמעון זנרבנק, תל אביב: עם עובד, 2007. חלק ב, סונטה 10, הבית האחרון (עמ' 46).